

ЗМІСТОВНО-ПОНЯТІЙНЕ ТРАКТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 46(3), с. 157–162

Проблема забезпечення економічної безпеки підприємства характеризується найвищим рівнем пріоритетності та складності категорії, великою кількістю функціональних елементів та чинників, які її визначають.

Тривала економічна криза породила багато небезпек для здійснення підприємницької діяльності і загроз для бізнесу загалом, окремі з яких зароджуються лише нині. Крім того, на розвиток підприємництва впливають і такі чинники, як нестабільна політична і соціально-економічна ситуація в країні, міжнаціональні, регіональні, територіальні конфлікти, недосконалість комерційного законодавства, криміналізація суспільства, шахрайство, корупція тощо. Усе це різко загостило проблему забезпечення безпеки підприємства.

Умови ринкової економіки, в яких здійснюють свою діяльність суб'єкти господарювання різних організаційно-правових форм, значною мірою невизначені і непередбачувані, та вимагають від підприємства відкритої системи, що функціонує у нестабільному і складному зовнішньому середовищі, швидкої адаптації до умов їх існування та пошуку шляхів досягнення поставленої мети. Найголовніша мета, яку зазвичай ставлять перед собою підприємці, — це отримання прибутку, і не просто прибутку, а його величини. Лише у тому випадку підприємство або організація вважаються успішними, коли вони постійно нарощують свій потенціал і збільшують доходи. Як зазначають відомі класики менеджменту М. Мескон, М. Альберт і Ф. Хедоурі, “забезпечення безпеки існування підприємства є найпершою і найважливішою задачею більшості організацій” [6, 40].

Питанням забезпечення економічної безпеки підприємства присвячено низку праць вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, Б. Андрушків, В. Нижник, Т. Васильців, М. Войнаренко, О. Бандурка, О. Білорус, О. Власюк, О. Грунін, О. Долженков, В. Забродський, Д. Зеркалов, М. Камлик, М. Капустін, Г. Козаченко, М. Курків, Ю. Лисенко, О. Ляшенко, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, О. Новікова, Є. Олейніков, В. Пономарьов, Н. Реверчук, А. Сухорукова, О. Шнипко, І. Черв'яков та ін. [1–8].

Поняття “економічна безпека” є багатограним та трактується практично в усіх життєво важливих напрямках національної економіки.

Економічна безпека — це синтетична категорія економічної теорії і політології й одночасно універсальна категорія, дія якої виявляється на всіх рівнях, починаючи з національної економіки і закінчуючи окремо взятим підприємством. Тому вважаємо за доцільне розглянути її у розрізі трьох основних рівнів: мікрорівні (окремі підприємства), мезорівні (рівень регіону), макрорівні (рівень держави) [2, 25, 26].

Особливе місце належить економічній безпеці держави та ефективній системі захисту економічних інтересів окремих регіонів, окремих підприємств.

Сам термін “безпека” почали вживати, згідно зі словником Робера, починаючи із

XII ст., як поняття спокою душі людини, що вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки. Але до XVII ст. у такому значенні використовувався у країнах Західної Європи дуже рідко. Пізніше, під час формування державних систем, під поняттям “безпека” почали розуміти ситуацію спокою в результаті відсутності реальної небезпеки як фізичної, так і моральної в державній і економічній сферах життєдіяльності. На території Росії, до якої на той час входила й Україна, цей термін не використовувався, а вперше був вжитий у 1881 р., коли вийшли “Положення про заходи по охороні державного порядку і суспільного спокою”, де вперше використано термін “державна безпека”. Поняття “національна безпека” було введено Президентом США Теодором Рузвельтом у 1904 р.

Слід відзначити, що в країнах з розвинутою економікою, насамперед у США, Японії, Франції та Англії, нагромаджено великий досвід забезпечення національної економічної безпеки. Так, пріоритетним напрямом у політиці США з 90-х років XX ст. стало забезпечення економічної безпеки країни. У лютому 1993 р. державний секретар США У. Крістофер підкреслив, що зовнішня політика США повинна триматися на “трьох китах”:

- зміцнення економічної безпеки країни;
- підтримання демократії;
- дотримання прав людини.

Крім того, були визначені загрози економічній безпеці США, створений каталог загроз економічній безпеці та їх оцінка.

Категорія економічної безпеки є відносно новою для української економіки, а проблема забезпечення належного рівня економічної безпеки нашої держави — багатоаспектна, тому всі сучасні антикризові заходи повинні формуватися, виходячи з глобальної мети, — забезпечення економічної безпеки України, а також локальних завдань, що стосуються окремих регіонів, галузей, підприємств.

Наукові дослідження цієї проблематики в Україні почали проводити ще з початку 90-х років XX ст. у зв’язку з появою низки новітніх загроз для економічної безпеки України, підприємств та регіонів. Тому поняття економічної безпеки держави, її регіонів та окре-

мих суб’єктів господарювання на сьогодні перебуває у стані наукового обґрунтування [5, 58, 59].

Термін “економічна безпека держави” виник під впливом глобалізації та інтернаціоналізації світогосподарських зв’язків і спершу використовувався на рівні міжнародних економічних відносин як сукупність окремих кількісних і якісних характеристик окремих країн. Офіційного статусу він набув 1985 р., коли на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята резолюція “Міжнародна економічна безпека”. У ній відзначалася необхідність сприяння забезпеченню міжнародної економічної безпеки з метою соціально-економічного розвитку і прогресу кожної країни.

Як зазначають відомі російські вчені В. Серебрянников і А. Хлоп’єв, у світовій практиці уже давно сформовано системи та моделі економічної безпеки. Розвинені країни формують свої стратегії економічного забезпечення насамперед на фінансових ресурсах, що дає змогу без шкоди економічним інтересам та економічній безпеці відокремлювати зони господарювання з підвищеним рівнем економічного ризику, забезпечуючи цим умови для стратегічної, перспективної самодостатності і конкурентоспроможності.

В Україні ж поняття “економічна безпека” перебуває на стадії вивчення та наукового обґрунтування відповідно до специфіки сфери застосування. Під час аналізу економічної безпеки виділяють передусім три основні чинники:

- економічна незалежність, що означає насамперед самостійне формування економічної політики, здійснення державного контролю над національними ресурсами та державного регулювання економіки, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі;

- стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає забезпечення міцності і надійності всіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування впливу дестабілізуючих факторів;

- здатність до саморозвитку і прогресу, тобто можливість вибору власної моделі розвитку, спроможність самостійно реалізувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну діяльність, розвивати інтелектуальний та духовний потенціал країни.

Слід зауважити, що змістовно-понятійне трактування економічної безпеки поки що перебуває на стадії становлення. Як наслідок, у науковій літературі зустрічаються різноманітні тлумачення її фахівцями. Це свідчить, з одного боку, про важливість та складність проблеми, а з іншого – про незавершеність методичного опрацювання та необхідність подальших досліджень як у загальнотеоретичному, так і у теоретико-прикладному плані, спрямованих на вирішення проблем забезпечення безпеки у ключових сегментах економіки, зокрема, у реальному секторі [7, 15–19].

Нормативно-правова основа забезпечення економічної безпеки в Україні нині загалом створена і складається з кількох рівнів правових актів. Як відомо, 28 червня 1996 р. було прийнято Конституцію України, в 17 статті якої задекларовано, що, поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави і справою всього українського народу.

У 1998 р. було розроблено Концепцію економічної безпеки України, в якій суть економічної безпеки країни визначена як “... спроможність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток й утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також зберегти оборонний потенціал України та здатність української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз”. У цій Концепції визначені основні загрози національної безпеки України і розкрита їхня сутність, розглянуті питання безпеки реального і фінансового секторів економіки, структурні і відтворювальні аспекти економічної безпеки, приведені ін-

тегральні показники економічної безпеки України. Пізніше зазначена Концепція була замінена Законом України “Про основи національної безпеки України” від 19.06.2003 р. та новою редакцією Закону із змінами та доповненнями від 15 грудня 2005 р. № 3200-IV [3, 23, 24].

Прийняття зазначеного вище Закону, в якому на законодавчому рівні, крім об’єктів і суб’єктів національної безпеки, прописано основні напрями державної політики з питань національної економічної безпеки. Зокрема, в економічній сфері до них належать:

- забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки;
- подолання “тінізації” економіки через реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери, зменшення позабанківського обігу грошової маси;
- забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти; захист внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту поставок продукції, яка може завдавати шкоди національним виробникам, посиленню участі України у міжнародному поділі праці; розвиток експортного потенціалу високотехнологічної продукції, поглиблення інтеграції у європейську і світову економічну систему та активізація участі у міжнародних економічних і фінансових організаціях [2, 15–18].

Логічним продовженням і конкретизацією положень Концепції економічної безпеки України є визначення змісту категорії економічної безпеки підприємства, її структури і показників оцінювання. Необхідність вирішення цієї проблеми у напрямі рішення стосовно особливостей національної економіки вже отримали обґрунтування у світовій літературі. Зокрема, Ш. Роніс розглядає економічну безпеку підприємств як один з елементів захисту національної економіки. При цьому він виділяє завдання, що повинні вирішуватися на кожному рівні забезпечення

економічної безпеки, у тому числі і на рівні підприємства.

Аналіз наукової літератури свідчить, що одним із перших трактував визначення поняття “економічна безпека підприємства” І. Ансофф. Учений пропонує здійснювати аналіз економічної безпеки підприємств шляхом управління в умовах несподіваності стратегічними зонами господарювання з окремими сегментами зовнішнього середовища, на які підприємство має або хоче отримати вихід.

Основні проблеми, які постають при формуванні теоретичних засад економічної безпеки підприємства, вчені класифікують за такими ознаками [8]:

- гострі – невідкладні проблемні питання, які потребують термінового вирішення та перегляду;

- істотні – актуальні проблемні питання, які виникають при розгляді основних аспектів економічної безпеки, але неістотно впливають на формування системи безпеки;

- перспективні – складні проблемні питання, які обов’язково мають бути взяті до розгляду в майбутньому та потребують інноваційних рішень.

Досліджуючи варіацію трактувань поняття “економічна безпека”, бачимо, що вживання його є багатограним: від більш глобальних (широких) варіантів, які ототожнюють економічну безпеку з національною, до локальних (більш звужених), конкретизованих для окремого підприємства.

Слід відмітити, що економічна безпека є функціональною складовою національної безпеки, її фундаментом та матеріальною основою.

Незважаючи на існуючі вагомні дослідження та змістовну наповненість поняття економічної безпеки, існує кілька десятків трактувань, що відображає складність та багатозначність цього поняття, а також відсутність єдиного наукового визначення.

Аналізуючи праці В. Михайленка та О. Ареф’євої [1, 38, 39], стверджуємо, що визначенню сутності економічної безпеки впродовж останнього десятиріччя приділялась увага вчених-економістів, які розглядали її здебільшого у трьох аспектах:

- по-перше, стан підприємства, який забезпечує йому здатність протидіяти несприятливим зовнішнім впливам, стан захищеності підприємств від збитків, які умовно можна розділити на кілька видів: випадкові та навмисні; спрямовані проти власності; такі, що перешкоджають економічній діяльності; управлінські; інформаційні; структурно-функціональні; кредитно-фінансові; техніко-технологічні; товарно-розподільчі; екологічні; такі, що спричиняються персоналом фірми; адміністративні та кримінальні; іміджеві;

- по-друге, як комплекс профілактичних заходів, спрямованих на запобігання небезпек, включаючи системний аналіз сильних та слабких сторін підприємства, управління ризиками (виявлення, оцінювання та нейтралізація), впровадження системи попереджувальних заходів по визначених зонах небезпек;

- по-третє, як систему управління сферами діяльності, спрямовану на виведення підприємства з зони дії небезпеки, у тому числі проведення реструктуризації суб’єкта господарювання в цілому або окремих напрямів діяльності.

Вплив економічної безпеки на виробничий сектор економіки реалізується через певні організаційно-економічні механізми, сутність яких визначається характером економічних відносин та їх складових елементів. Зміст полягає у вирішенні завдань та оптимізації структурних елементів економічної безпеки в контексті впливу на національне виробництво.

Економічна безпека в контексті впливу на національне виробництво охоплює: безпеку реального сектору економіки (продовольчу, технологічну, енергетичну, економічну, військову), безпеку фінансового сектору економіки, а також існуючу проблему оновлення основних фондів [2].

Безпека реального сектору економіки забезпечується з метою ефективного використання промислово-технологічного потенціалу, підвищення конкурентоспроможності галузей вітчизняної економіки та окремих підприємств, забезпечення конкурентного

середовища на внутрішньому ринку. Уряд спрямовує свої зусилля на стимулювання впровадження інновацій та високих технологій, реструктуризацію та підвищення ефективності виробництва, вдосконалення нормативно-правового регулювання природних монополій.

Для усунення структурних деформацій і здійснення ринкових перетворень в економіці існують реформи безпеки реального сектору економіки, які звертають особливу увагу на роботу з формування ефективного конкурентного середовища, удосконалення відносин власності та підвищення ефективності управління державною власністю.

Усвідомлюємо необхідність забезпечення безпеки фінансового сектору економіки, вивчаючи праці провідних західних економістів, зокрема, Г. Вуда та В. Аллена. Саме у працях цих учених фінансова безпека фактично отожднюється з фінансовою стабільністю на макроекономічному рівні, тобто основою фінансової безпеки в цілому є стабільність фінансової системи. Основною метою політики у сфері фінансової безпеки є стабільний розвиток фінансової системи країни в напрямі нагромадження фінансових ресурсів для економічного розвитку та забезпечення її стійкості до потенційно негативного впливу зовнішніх і внутрішніх ризиків і загроз. Завдання державної політики у сфері фінансової безпеки полягають у своєчасній оцінці та реагуванні на існуючі та потенційні загрози [5].

Проблема оновлення основних фондів підприємств стала ключовою проблемою їх економічної безпеки. Це пов'язано насамперед з тим, що на багатьох підприємствах відбувається велике скорочення виробничих фондів, а решта їх частина має низький технологічний рівень.

Повноцінне і ефективне вирішення завдань, які стоять перед економікою держави, багато в чому залежить від результативності діяльності всіх суб'єктів господарювання, економіки окремих регіонів та підприємств певних галузей. Якщо економіка ґрунтується на потужній виробничій базі, на високорозвинених продуктивних силах та виробничих

відносинах, то і вся сукупність економічних потреб суспільства буде задовольнятися своєчасно і повною мірою.

Економічна безпека підприємства сьогодні є однією з найважливіших умов для забезпечення нормального функціонування і розвитку всієї сфери підприємництва, особливо стратегічно важливих для держави галузей машинобудування. Досягнення економічної безпеки промислових підприємств в умовах ринкових трансформацій дасть змогу закріпити незалежність держави, зберегти ринки збуту й оптимальне співвідношення між експортним та імпортом потенціалом, що загалом сприятиме зміцненню економічної стабільності, збільшенню прибутків і кардинально новому підходу до розв'язання фінансових проблем.

Література

1. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. — 170 с.
2. Економічна безпека підприємства в конкурентному середовищі: монографія / М. П. Войнаренко, Т. Т. Дуда, В. В. Лук'янова, О. Ф. Яременко; за наук. ред. М. П. Войнаренка. — Хмельницький: ХНУ, 2008. — 382 с.
3. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. Антирейдерство / [Андрушків Б. М., Малюта Л. Я., Сороківська О. А. та ін.]. — Т.: Тернограф, 2008. — 424 с.
4. Михасюк І. Економічна безпека країни в умовах глобалізації / І. Михасюк. — Л.: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. — 42 с.
5. Саміотика вирішення проблем ресурсно-економічної безпеки / [Руда О. В., Паляниця В. А., Погайдак О. Б. та ін.]. — Т.: Тернограф, 2013. — 306 с.
6. Сухорукова А. І. Система економічної безпеки держави: монографія / А. І. Сухорукова. — К.: Вид. дім "Стилос", 2011. — 350 с.
7. Чумакова Т. М. Аналіз сучасного стану машинобудівного комплексу / Т. М. Чумакова // Вісн. Сх.-укр. нац. ун-ту ім. В. Даля. — 2011. — № 2. — С. 58–62.
8. Нижник В. М. Економічна дипломатія та економічна безпека України: навч. посіб. / В. М. Нижник. — Хмельницький: ХНУ, 2007. — 299 с.

Обґрунтування теоретичних засад поняття “економічна безпека” потребує узгодження із системою економічної безпеки держави, її структурними складниками, а також визначення місця економічної безпеки підприємницької діяльності у цій системі, здійснення ієрархічної декомпозиції рівнів управління безпекою національної економіки.

Обоснование теоретических основ понятия “экономическая безопасность” требует согласования с системой экономической безопасности государства, его структурными составляющими, а также определения экономической безопасности предпринимательской деятельности в этой системе, осуществления иерархической декомпозиции уровней управления безопасностью национальной экономики.

Study theoretical bases the concept of “economic security” requires coordination with the system of economic security, its structural components and determine where the economic security of business activity in this system, the implementation of the hierarchical decomposition levels of security management of the national economy.

Надійшла 22 липня 2015 р.